

OBECNÉ

Jakub RAZIM, *Věrní Přemyslovci a barbarští Čechové. Česko-říšské vztahy v raném a vrcholném středověku*, Leges, Praha 2017 (= Teoretik)

416 s., ISBN 978-80-7502-218-9

Svou prvotinou vstoupil Jakub Razim do poslední dobou spíše zklidněné, ale přesto stále (a jistě trvale) otevřené debaty o česko-říšských vztazích ve středověku. Ač může kniha svým názvem přitáhnout i širší veřejnost, je mířena spíše na odborné publikum. O tom svědčí i bohatý poznámkový aparát umístěný přímo pod čarou. Jakub Razim se v principu zabývá právními (či přesněji řečeno kulturně-právními) aspekty vztahů Čech a Říše, jak jsou líčeny nejvydatnějšími říšskými prameny nejstarší doby: Widukindovou kronikou, obsáhlým dílem Dětmara z Merseburku, anonymním letopisem z Niederaltaichu, Lampertovými analýz z Hersfeldu a *Letopisem hildesheimským*.

I kdyby se autorova práce omezila jen na podrobné zhodnocení zpráv těchto nejdůležitějších pramenů líčících nejstarší české dějiny ze západního pohledu, šlo by o zajímavé a užitečné dílo. Přidanou hodnotou je nicméně reflexe poslední literatury, zhodnocení probíraných pramenů jako celku a uvedení bohemikálních zmínek do kontextu těchto děl. Zejména poslední zmíněnou část Razimových exkurzů lze označit za podstatný příspěvek do debaty o českém raném středověku. Badatelé často sahají k jednotlivým zprávám uvedených kronik a analů, aniž by zohlednili specifika (např. okolnosti vzniku) pramenů ostatních. Nejvýrazněji to asi platí u tendenčního zpravodajství analisty Lamperta, který své dílo psal na pozadí sasko-českých bojů tvořících významnou kapitolu „válek o investituru“. Hodnotu jeho informací je třeba vždy velmi pečlivě zvážit s ohledem na obecné vyznění celého pramene. Pokud se týče Lamberta i ostatních dvou analistických zdrojů, představuje Razimova kniha v podstatě jedinou rozsáhlejší studii, jež se těmito texty ve vztahu k českému prostředí zabývá.

Jádrem autorova tázání je otázka, nakolik lze zobecnit a popsat zapojení českých zemí do organismu raně středověké otonské a sálské říše. Razim vstupuje do debaty, která má dlouhou historii a zejména v nacionalismem ovlivněném dějepiscetví 19. a první poloviny 20. století představovala jeden z úhelných kamenů české historické vědy. Lze říci, že v poslední době zaměstnává tato debata historickou obec podstatně méně (dle autora prakticky ustala). Autor správně připomíná, že v posledních padesáti letech proběhl zejména v zahraniční mediévistické literatuře významný obrat směrem k bádání o kulturních fenoménech spojených se souvisejícími právními dějinami (stejně jako první náznaky kritiky tohoto obratu, pokud je aplikován příliš plošně). Česká literatura, zejména ta, jež by se věnovala těmto politicko-právním dějinám, ovšem tuto proměnu příliš nereflektovala.

Razimův celkový přístup, opřený o jeho důkladné právní vzdělání, by bylo možno označit za „právní optimismus“. Z poměrně fragmentárních a do široké doby rozprostřených zpráv pramenů sestavuje tezi o uspořádaném institucionálním vztahu Čechů, potažmo především Přemyslovců k říšské elitě. Autor neváhá hledat v popisech interakcí českých knížat s říšskými vládci jednoznačné (byť dílčí) doklady lenního vztahu (či snad přesněji vztahu, který v kontextu dobové právní reality jakýchsi „lenních kvalit“ nabývá). V obecné diskuzi o uplatnitelnosti „lenního popisu“ na raně středověkou politiku sice plně reflektuje řadu skeptických prací, jež zejména na konci 20. století tento problém tematizovaly, zároveň však připomíná, že pokusy o jakýkoliv jiný obecný model byly zatím málo přesvědčivé. Debatu pak, pokud mohu soudit, uzavírá s tím, že není-li k dispozici lepší model, je výklad politických vztahů na základě lenního vzoru plně relevantní a použitelný.

Jak již bylo naznačeno, fragmentárních dokladů o lenní povaze vztahů Přemyslovců s vládci Říše nachází Razim bezpočet. Situaci tedy hodnotí tak, že i náznaky vyčtené z jednotlivých aktů jednání českého panovníka s říšským vládcem dovolují vyložit vztah Čech a Říše jako feudální vazby. Jako vedlejší výstup autorova pečlivého shromáždění materiálu se mi jeví dichotomie naznačená v názvu knihy. Diskurz říšských autorů dané doby totiž odděluje vidění Přemyslovců jako elitního rodu říšské politiky a Čechů jako okrajového a poněkud barbarského kme ne na pomezí říšských zájmů. Přemyslovci jsou bezesporu plnoprávným členem říšské politiky, zatímco Čechové působí vždy poněkud marginálně a snad „exoticky“.

Zatímco s druhým zmíněným závěrem by bylo možné jednoznačně souhlasit, je možné pronést několik kritických slov k autorovým závěrům týkajícím se lenních vztahů. Pokud přijmeme Razimovy premisy, stojí jeho konstrukce poměrně pevně a vnitřně působí velmi uceleně. Je tedy možné přitakat, že dokud nenajdeme lepší model výkladu, jeví se teorie o lenních vztazích jako zcela adekvátní, pravděpodobná a lze pro ni najít i řadu dílčích důkazů. Zejména pokud uvážíme, že právní formalismus doby se neodbýval vždy v přesné (neřkuli písemné) definovaných kategoriích a nabýval jisté „fuzzy“ kvality. Zjednodušeně řečeno, nemusíme striktně rozlišovat lenní a „ne-lenní“ vztahy, můžeme uvažovat i o vztazích, jež splňují mnoho či většinu charakteristik vztahu „lenního typu“. Pramenné zmínky ovšem až na jedinou výjimku (akt udělení Čech v léno knížeti Vladivojovi, který je v dané době vlastně jediným výslovným dokladem feudálního systému týkajícího se Čech) neposkytují žádné přímé důkazy o lenních vztazích mezi českými knížaty a říšskými suverény. Narativní historiografické texty nebyly v principu nikdy právními dokumenty. Zaznamenávají také velmi širokou a proměnlivou dobu formování moci Přemyslovců, utváření státního organismu v Čechách a na druhé straně i vývoje postkarolinské říše. Středověcí autoři nejsou až na jisté výjimky (např. recepce zpráv Widukinda Dětmarem) na sebe navázáni, na problém nahlížejí z rozdílných úhlů a užívají dobově podmíněnou a velmi rozličnou terminologii. Ani jednotlivé zprávy těchto autorů se nevyznačují velkou mírou koherence a ustálenosti. V poslední řadě lze namítnout, že už jen skutečnost, že všechny situace jsou líčeny prakticky plně z pohledu západních pramenů (jiné ovšem k dispozici do počátku 12. století nejsou), představuje zásadní metodický problém: I kdyby autoři pramenů vztah jako lenní vnímali, není jisté, že se jejich vidění shodovalo s praxí a realitou politiky říšského a přemyslovskeho „dvora“ a především že podobně viděla situaci i česká strana. V časech, kdy se státoprávní realita sama o sobě teprve vytvářela, je zřejmě předčasně předpokládat ustálenější státoprávní výklad.

Uvedená výhrada představuje zásadní problém a otevírá cestu na první pohled pevnou a koherentní konstrukci Razimova díla prostě zdaleka obejít a odmítnout jako celek, aniž bychom se museli zabývat hledáním vnitřních rozporů v jeho tezích. Je ale nutné také zdůraznit, že stav pramenů k ranému středověku jednoznačný soud neumožňuje. Debaty týkající se této epochy zůstávají z principu otevřené a je třeba připustit, že vedle sebe bude vždy stát několik

i protichůdných teorií, jež budou přibližně stejně pevně opřeny o dochované prameny. Práce Jakuba Razima do kontextu této debaty přináší solidní reflexi související obecné literatury, představuje ucelený a promyšlený systém výkladu a zdařile zdůrazňuje nutnost přinejmenším korigovat starší tezi o „násilí a kalkulaci“, které měly celý vztah Čech a Říše určovat. Vztah obou entit se jistě odbýval na uspořádanější právní platformě, jež sice nebyla prosta momentálního oportunismu, ale měla své jen pomalu se proměňující pevné zákonitosti.

JAKUB IZDNÝ

Digenis Akritis. Byzantský epos o Dvojrodém Hraničáři, přeložili Ondřej ČIKÁN a Markéta KULHÁNKOVÁ, Nakladatelství Pavel Mervart, Červený Kostelec 2018 (= Pro Oriente. Dědictví křesťanského Východu 44; Byzantská knihovna 5)

214 s., ISBN 978-80-7465-342-1

Rytířské, respektive obecně hrdinské eposy a rytířská kultura představují pro většinu laického publika synonymum středověku. Nicméně byzantská říše platí jako netypická, kulturně cizí oblast, kde tento žánr a vůbec specifické místo bojovnické vrstvy ve společnosti a její zvláštní étos nemají žádné místo. *Digenis Akritis*, soubor hrdinských básní ze života byzantského bojovníka, ukazuje, že jde jen o stereotyp.

Knihu uvolňuje rozsáhlý text Ondřeje Čikána a Markéty Kulhánkové, který čtenáře seznamuje s literárním kontextem, se světem hlavního hrdiny a také s komplikovaným a poměrně pozdním dochováním eposu (1300 – 17. století), který nespíše vznikl propojením různých látek vzniklých v průběhu 9.–12. století na východě Malé Asie. Dvojice editorů rovněž čtenáře seznamuje se svou překladatelskou technikou, jež se značně odlišuje od dílčího překladu přední české byzantoložky Růženy Dostálové; důmyslným mísením archaických a moderních prvků jazyka či zachováním signálních termínů se snaží navodit ve čtenáři překladu podobný dojem, jaký mohl vyvolávat v původním publiku. Svou překladatelskou techniku pak demonstrují na překladu jednoho konkrétního místa, které přeložila rovněž R. Dostálová. Knihu doprovází obsáhlý komentář, kde se překladatelé vyrovnávají jak s věcnými problémy,